

СЕКЦІЯ 4 СПЕЦІАЛЬНІ ТА ГАЛУЗЕВІ СОЦІОЛОГІЇ

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРАКТИК АКЦІОНІЗМУ В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ ХУДОЖНЬОЇ ПОДІЇ АЛЕНА БАДЬЮ

CONCEPTUALIZATION OF ACTIONISM PRACTICES IN THE CONTEXT OF ART EVENT THEORY BY ALAIN BADIOU

Акціонізм як радикальний прояв політичного мистецтва є гібридом соціальної та мистецької дії, що існує в просторі політичного. Важливим є розуміння причин формування акціонізму, адже його поява пов'язана з певним становищем суспільства. Також необхідною є концептуалізація самого поняття для можливості аналізу специфічного зв'язку цієї дії з конкретними соціальними фактами. Французький філософ А. Бадью є одним із тих, хто займається дослідженням кореляції активістського мистецтва та соціального простору, тому аналіз його робіт у контексті дослідження політичного мистецтва є важливим кроком до сутнісного розуміння цього феномена.

Ключові слова: політичне мистецтво, акціонізм, соціальна дія, публічний простір, політика.

Акционизм как радикальное проявление политического искусства является гибридом социального и художественного действия, который существует в пространстве политического. Важным является понимание формирования акционизма, ведь его появление связано с определенным состоянием общества. Также необходимым является концептуализация самого понятия для возможности анализа специ-

фической связи этого действия с конкретными социальными фактами. Французский философ А. Бадью является одним из тех, кто занимается исследованием корреляции активистского искусства и социального пространства. Поэтому анализ его работ в контексте исследования политического искусства является важным шагом для сущностного понимания этого феномена.

Ключевые слова: политическое искусство, акционизм, социальное действие, публичное пространство, политика.

Actionism as a radical manifestation of political art is a hybrid of social and artistic action that exists in the political space. Understanding of the emergence of actionism is important, because its appearance is associated with a certain state of society. But it is also necessary to conceptualize the concept itself for the possibility of analyzing the specific relationship of this action with specific social facts. The French philosopher Alain Badiou is one of those who are engaged in the study of the correlation between activist art and social space. Therefore, the analysis of his works, in the context of the study of political art, is an important step for an essential understanding of this phenomenon.

Key words: political art, actionism, social action, public space, politics.

УДК 304.4

Бавикіна В.М.

аспірант кафедри медіа-комунікацій
соціологічного факультету
Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна

Постановка проблеми. Політичний акціонізм – радикальна форма художнього протесту, направлено на перерозподіл публічного простору та перевизначення ролі художника в конкретному соціумі. Усередині квазидемократичних режимів, де демократія виступає лише в якості фасаду для міжнародної спільноти, а всередині діють принципи авторитарного устрою, публічний простір не є місцем вільного висловлення громадської думки та плюральності. Установлений владою домінуючий дискурс – це єдине, що визначає такий простір, тобто основою (першочерговою причиною для виникнення) акціонізму стає нерівність у просторі символічної влади. Політичний акціонізм постає як візуалізація, художня інтерпретація втілення політичної та соціальної рівності, переприсвоєння художником публічного простору. У цьому разі відбувається інструменталізація мистецтва, де воно є не метою (як у класичному мистецтві), а лише

методом для досягнення конкретної задачі і/або подолання певних обмежень (що накладаються на людину як на громадянина).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Політичний акціонізм як соціальний і мистецький феномен, що існує на пострадянському просторі вже більше 20 років, досі не має чіткого визначення та власного термінологічного апарату. Існує чимало інтерпретацій політичного акціонізму серед художньої спільноти, але в академічному полі політичний акціонізм – явище маргінальне, що досі не має свого місця ні в мистецтвознавчих, ні в соціологічних науках. Політичний акціонізм є міждисциплінарним явищем, яке має розглядатися як соціокультурний феномен і досліджуватися під кутом різних дисциплін – мистецтвознавства, соціології, філософії.

Дослідженням перформативних практик і їх еволюції в контексті соціокультурних трансформацій займаються такі теоретики за-

хідного мистецтва, як Р. Голдберг, К. Бішоп, П. Сноу, Д. Батлер, Р. Шехнер і М. Страйн. Ці поняття на пострадянському просторі досліджують К. Дьоготь, А. Епштейн, О. Петровська, А. Ковальов, В. Савчук і О. Грабовська.

Постановка завдання. У своєму дослідженні ми намагалися виокремити особливості концептуалізації практик акціонізму в контексті теорії художньої події А. Бадью.

Виклад основного матеріалу дослідження. Акціонізм – це мистецтво насамперед контекстуальне, з чого й народжується необхідність розгляду його із соціологічного погляду. Акції не з'являються незалежно від соціальної чи політичної ситуації. Головним імпульсом до виникнення акції є подія або низка подій, що відбуваються в соціальному просторі. В акції відсутні внутрішні переживання художника, візуалізація його почуттів, емоцій, що допускає перформанс. В акції є рефлексія, аналіз, деміфологізація політичного та соціального. Тому одним із головних елементів аналізу акції стає контекст, в якому вона з'являється, – соціальні, ідеологічні, культурні, просторові умови виробництва мистецтва.

Усі форми мистецтва (класичні, авангардні, contemporary) створюються й існують у просторі політичного, навіть якщо художник навмисно постулює власну аполітичність і незаангажованість створеного ним твору. Сучасний французький науковець А. Бадью визначає політику як організовану колективну дію, що має відповідати низці принципів і покликана розвинути в реальності наслідки певної нової можливості, витісненої пануючим станом речей. Ураховуючи емансипацію, ми не можемо ототожнювати політичне та державне [1, с. 11].

Політика окреслює спільність простору, і якщо певний акт говоріння (чим є мистецтво) виходить у публічний простір, тобто знаходить свого глядача, він стає політичним, адже починає формувати навколишню соціальну реальність, підтримувати норми, усталені в конкретній структурі, або робить спробу трансформувати її. Паралельно з'являються митці, що констатують своє мистецтво як політичне та конструюють різноманітні ситуації, пов'язані з перевизначенням наявного владного дискурсу. Політичне мистецтво – це художня діяльність, метою якої є творення штучної ситуації колективної рівності, що базується на розділенні загальної чуттєвої досвіду. Акціонізм є найрадикальнішою формою такого мистецтва.

Бадью окреслив концептуальний апарат, що дозволяє розглянути політичний акціонізм у контексті мистецької події як Явища, що може (або має) містити в собі базу для соціальних змін. Концепт мистецької події, розроблений Бадью, є тим, що завжди зачіпає

питання про те, що має цінність форми, а що не має [2, с. 88]. Мистецька подія – це завжди прихід до певної нової форми чи розвиток старої, яка раніше не сприймалась або заперечувалась як можлива для розвитку (тобто розширення формальних ресурсів). Бадью говорить про необхідність мистецької дії як презентації (мистецтво ситуації, процесу в динаміці), що є проголошенням нового, певних нових вимог, презентації процесу становлення, а не репрезентації (мистецтво стану ситуації), що є мистецтвом результату, тобто тим, що вже є відомим dokonаним фактом. Перша функція належить офіційному мистецтву, друга – активістському. Таким чином, активістське мистецтво, до якого належить і політичний акціонізм, є подією.

Під час лекції в нью-йоркському арт-центрі А. Бадью визначив 15 тез, згідно з якими має функціонувати сучасне мистецтво. Одна з них була такою: «Мистецтво робиться сьогодні виходячи з того, чого не існує з погляду Імперії». Тобто абстрактним чином мистецтво конструює видимість цього неіснування. Саме така здатність диктує будь-якому мистецтву формальний принцип – можливість робити видимим те, що для Імперії не існує. У посттоталітарних і квазідемократичних державах спостерігаються процеси естетизації політики, коли, по-перше, різноманітні прояви тоталітарного режиму (наприклад, мілітаристське мислення ушляхетнюється й підтримується, військові незаконні інтервенції в інші країни проголошуються священними місіями) перетворюються на конструкти, що стають основами ідеології. З іншого боку, обговорення подібних тем та інших соціально-політичних обставин існування конкретної влади витісняються з публічного простору. Акціонізм протиставляє естетизації політики політичне мистецтво, де художній образ, метафора (тобто різні інструменти мистецтва) здійснюють інтервенцію в простір політичного. Якщо держава розіграє публічний спектакль демонстрації своєї сили й могутності (війна, розгони мітингів), то мистецтво мімікрує й презентує свою версію того, що відбувається. У такому хаосі подієвості мистецтво, яке перебуває в закритому просторі галереї, може виявитися всього лише мовчазним свідком. Тому відбувається пошук таких форм висловлення незгоди й протесту, які можливі в конкретному суспільстві, які можуть бути в ньому почуті й можуть конкурувати в інформаційному полі з діями державних апаратів.

Бадью виділяє чотири правила, за якими можна визначити сучасне політичне мистецтво.

1. Воно має бути тісно пов'язане з локальними протестними рухами.
2. Воно має розробляти потужну ідеологічну базу.

3. Воно має бути авангардним за формою.

4. Воно має поєднувати в собі попередні пункти.

Офіційне мистецтво репрезентує те, що вже вирішене, – сталі норми, уявлення, правила, які вже діють у соціальному просторі і яких дотримується більшість громадян. Мистецтво політичне презентує те, що ще не пройшло процес хабітулізації, те, що не є вирішеним, повністю прийнятим суспільством. Вимога формалізації процесу й новизни з урахуванням відмінності активістського мистецтва від офіційного, з урахуванням близькості активістського мистецтва до процесу, до того, чого ще не існує, що поки лише створює виключення, означає, що в активістському мистецтві не може бути прославлення форми. У ньому повинна бути представлена сама форма в її чистому вигляді. Форма тут стає умовою трансляції самої невизначеності процесу. Коли Бадью говорить про авангардну форму прояву активістського мистецтва, то тут слід сказати про необхідність участі у винаході нових форм у напрямку, який замінить репрезентацію на презентацію. Функція художнього бачення в активістському напрямку збігається з функцією презентації [3, с. 15].

Проте Бадью заперечує художника як суб'єкта, адже він є тільки тим, хто виробляє твір. Замість нього слід розглядати в якості суб'єкта, що задається мистецькою подією, систему творів [2, с. 89]. Той, хто слухає твір або намагається його почути, повинен буде перетворити свою індивідуальність, своє ставлення до мистецтва, свій особистий спосіб слухати [2, с. 90]. Тобто головне перетворення, якого може досягти мистецтво – це трансформація глядацького сприйняття. І якщо ми говоримо про політичне мистецтво, то патерни сприйняття будуть лежати не тільки в площині мистецтва, вони стосуватимуться суміжних областей, яких стосується конкретне висловлювання (точніше, спектр тем, що в ньому містяться). І тут можна вбачати прихований момент можливості або неможливості впливу мистецтва на соціальну реальність. Конструювання соціальної реальності політичним акціонізмом як дією відбувається через соціальність такої дії, вона не є герметичною, а направлена на комунікацію та задіює чимало різних інструментів, щоб ця комунікація була ефективною та мала щонайбільше респондентів. Тим самим, як пише Бадью, вона перетворює глядача, його думки й погляди. Суб'єкт створює нового глядача, а не тільки нових творців або нових художників [2, с. 90]. Суб'єктом також можна вважати політичний акціонізм у своїй сукупності умов (політичних, соціальних і культурних), які призводять до виникнення й підтримують наявність такої форми, як акціонізм.

Бадью говорить про те, що творець – це зникаюча причина, і центром повинен бути глядач, наводячи як приклад політичну партію часів Леніна й Сталіна, де політика була індивідуалізована, і між партією та вождем стояв знак рівності. Тут співвідношення «твір і автор» має абсолютну негативні конотації. Власні назви з'являються в таких ситуаціях як субститут і свідчать про те, що ми не знаємо, що сказати про суб'єкта [2, с. 93]. Такі висловлювання Бадью приводять до того, що ми стикаємося з фетишизацією й культом особистості, адже основним центром уваги стає не художній період або твір, а фігура художника, який висловлюється. Суб'єкт у мистецтві повинен бути безособовим [2, с. 94], адже глядач є центром, точніше, повинен ним бути. Акціонізм багато в чому виключає глядача, і в центр акціоністської дії виводиться протистояння художника й влади, художника й поліції, де глядачеві відводиться місце пасивного спостерігача.

Також є справедливою теза А. Бадью про «вірність події» – досить утопічний посил, який сповідають акціоністи. Утопічний тому, що Бадью вказує на вірність події як на певний абсолют. Тут потрібно зробити зауваження, що вірність дії вичерпується із завершенням події, і ми не можемо стверджувати про її постійний незмінний характер, як і про те, що вона має причину для появи й причину для завершення. Іншими словами, коли умови для реалізації події себе вичерпують, під умовами ми маємо на увазі не ідеологічні передумови, а зміни положення суб'єкта в суспільстві, які автоматично змінюють умови й редукують саму подію. А. Бадью намагався вибудувати особливий вид етики навколо вірності події, тобто вірності не визнаним процедурам мислення, а навпаки, розривам, переворотам, революціям у цих процедурах.

Говорячи про розрив у мистецтві, який відбувся у ХХ ст., Бадью стверджує, що зараз іще чути відлуння цього землетрусу [2, с. 97]. Таке твердження є найбільш справедливим для пострадянських країн, які через «залізну завісу» були включені в ситуацію розриву набагато пізніше, ніж він відбувся.

Особливістю акціонізму є використання мови мистецтва та мови ідеології. У відповідях на запитання «яким чином?» і «з якою метою?» використовуються ці дві символічні системи, і можна віднайти відмінності акціонізму від інших перформативних практик. За допомогою метафоричності мистецтва, політичної ідеології та дій соціальних інститутів акціонізм оголює основи колективного суспільного договору. Кожна акція – це не відкрите протистояння, а виявлення механізмів контролю, пригнічення та маніпулювання, деміфологізація реальності. Сприйняття соці-

ального як сконструйованого необ'єктивно-го простору дозволяє реконструювати його наявні елементи та конструювати власні, що й передбачає практика політичного акціонізму – декларування змін моделей поведінки, соціальних інтеракцій, дій, декларування плюралізму, який повинен мати місце в публічному політичному просторі, але який повністю апропріює держава.

Зазначимо, що імпульсом до дій акціоніста завжди є певні події, які відбуваються в соціальній структурі, саме вони повністю детермінують подальші кроки, ініційовані акціоністом. У цьому разі художник апропріює методологію постструктуралізму, адже домінуючі методи роботи із соціальною реальністю сучасного художника-акціоніста – це деконструкція та генеалогічний метод, які дозволяють деміфологізувати соціальну тканину й проявити нові змісти, зв'язки та взаємозумовленості. Маючи можливість публічного висловлювання, акціоніст вибудовує новий тип знання. Неможливо заперечити той факт, що кожен художник пропонує своє бачення соціальної реальності, але таке знання не завжди є політизованим, контекстуальним і може бути недоступним великій кількості глядачів. Натомість акціоністи використовують інші механізми конструювання. По-перше, акції завжди будуються у взаємозв'язку із соціокультурним і політичним контекстами. По-друге, зміст акції конструюється як опозиція до наявної форми знання. По-третє, обов'язкова умова появи акції – публічність і доступність, саме тому документація акції розповсюджується різноманітними каналами комунікації.

У сучасних квазідемократичних режимах, радше за все, можна говорити не про репрезентацію новинами колективних уявлень, а про репрезентацію необхідних і бажаних колективних думок, які й будуть формуватися під впливом інформації, що транслюється в медіа. Тут необхідно розрізнити, чиї саме уявлення транслюють медіа. Швидше за все, доречно говорити про ідеологізацію медіа, тобто про конструювання смислів і значень, кризь

призму яких необхідно сприймати соціальну реальність.

Висновки з проведеного дослідження.

Політичний акціонізм розширює критичні межі художнього акціонізму та перформансу, критика художньої реальності та саморефлексія розширюється до критики держави, влади й соціальної реальності в цілому. Художники інтегруються в соціальну структуру не як представники мистецтва, а як соціальні агенти публічної сфери. Політичний акціонізм постає як специфічна форма політичного протесту, публічного обговорення та дискусії навколо суспільно важливих питань, в якому апропріюються різноманітні художні засоби та методи. Художник-акціоніст як центральна фігура політичного акціонізму – це виробник нових змістів, який заперечує традиційну роль художника і його сучасне втілення, що пов'язане з комерціалізацією, інституціоналізацією мистецтва, тобто з підпорядкуванням художника владному дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бадью А. *Обстоятельства, 4. Что именует имя Саркози?* / А. Бадью ; пер. с франц. Л. Фокина. – СПб. : Академия Исследования Культуры, 2008. – 192 с.
2. Бадью А. *Философия и Событие* / А. Бадью ; пер. с франц. Д. Кралечки. – М. : Институт общегуманитарных исследований, 2016. – 192 с.
3. Круглова Т. *Политизация поля искусства: исторические версии, теоретические подходы, эстетическая специфика* / Т. Круглова, Ж. Сапиро. – Екатеринбург.: Кабинетный ученый, 2016. – 312 с.
4. Althusser L. *Ideology and ideological state apparatuses : Notes towards an investigation* / L. Althusser // *Lenin and Philosophy and Other Essays*. – New York : Monthly Review Press, 2001. – P. 34–45.
5. Bishop C. *Artificial Hells : Participatory Art and the Politics of Spectatorship* / C. Bishop. – London ; New York : Verso, 2012. – 390 p.
6. Žižek S. *Das Unbehagen in der Liberal Demokratie* / S. Žižek // *Heaven Sent*. – 1992. – No 5. – P. 43–49.